

KULTUURIGEOGRAAFIA*

HELEN SOOVÄLI

Kultuuride geograafiline uurimine on teadlastele olnud huvipakkuv juba mitu sajandit, kui uutel avastatud aladel tundmatuid inimhõime kohates nende eluolu üles tähendati ja kaardistati. Sajanditetagused maa-deavastajad ei olnud pelgalt geograafid, etnograafid, bioloogid või antropoloogid – keskkonda ja inimest uuriti ühtse koostoimiva organismina. Sedalaadi holistilist lähenemist on institutsionaalne geograafia püüdnud järgida ka tänapäeval, mil distsipliin koosneb kahest suurest suunast: loodus- ja inimgeograafiast. Kultuurigeograafia kui inimgeograafia alldistsipliin keskendub kultuuride toimimise uurimisele ruumis ning huvi tuntakse nii materiaalse te kui ka tajumuslike valdkondade vastu. Kultuurigeograafia vaatleb lähemalt „levikut (kus asjad on ja miks), elulaade, tähenduste süsteeme, praktikate küsimusi ja võimu kujutlusi” (Atkinson jt 2005: vii–viii).

Siinses artiklis käsitlen kultuurigeograafia arenguhooni ingliskeelsete geograafiauuringute ja humanitaarteaduste taustal ning toon välja Eesti kultuurigeograafia põhijooned ja ajaloolise kujunemise.¹

Kultuurigeograafia algus

Ingliskeelse kultuurigeograafia juured on tihedalt põimunud arengutega antropoloogias ja loodusgeograafias. XIX sajandi lõpu saksa geograaf Friedrich Ratzel (1844–1904), kes kirjutas oma raamatutes „Antropogeograafia” („Anthropogeographie”) ja „Põhja-Ameerika linna- ja kultuuripildid” („Städte- und Kulturbilder aus Nordamerika”) looduse ning inimeste ja kultuuride vahelistest suhetest, pakkus olulist inspiratsiooni tähtsaks kultuurigeograafiale. Teisalt mõjutas kultuurigeograafia kui teadusdistsipliini teket antropoloogia rajajaks peetud Franz Boasi (1858–1942) teooria inimgruppide võimest aktiivselt muuta looduslikke keskkondi. Tema kultuuriökoloogiliste tagajärgede kaardistused olid tõsiseks vastukaaluks tolleaegsele teaduses valdavale keskkonnadeterminismile.

Traditsiooniliselt peetakse angloameerika kultuurigeograafia alusepanijaks ameerika geograafi Carl Ortwin Sauerit (1889–1975). Saueri Saksamaal omandatud loodusgeograafilised teadmised maastiku morfoloogiast ja nende kohandamine inimese poolt muudetud maastikule ning antropoloogias kasutatava etnograafilise välitöö metoodika omavaheline sidumine panid aluse maastiku uurimisele kultuuride käsituse kaudu. Saueri ja tema ideede järgijad Berkeley koolkonnas pidasid põhiliseks uurimisküsimuseks erinevate inimgruppide rolli loodusmaastike muutmisel. Saueri morfoloogilise maastiku-

* Artikkel on valminud Euroopa Liidu Regionaalarengu Fondi grantid E/TF6856 ja projekti SF0130033s07 toetusel.

¹ Vt ka ajakirja Vikerkaar (2008, nr 7/8) maastiku ja kultuurigeograafia teemalist erinumbrit.

käsitluse kohaselt on „kultuur tegutseja, looduslik piirkond meedium ning tulemuseks on kultuuripiirkond” (Sauer 1925: 43). Sellisena jäi Berkeley koolkonna fookus kultuurigeograafias aastakümneteks materiaalse kultuuri ja selle füüsiliste väljendusvormide uurimisele. Keskenduti erinevate materiaalsete nähtuste ja praktikate leviku väljaselgitamisele ruumis (nt talude kaardistamine, talutüüpide levik, põllumajanduslikud külvitehnikad, taime- ja loomade kodustamine, tule kasutamise ökoloogia jne). Saueri rajatud tugev välitööde traditsioon, uuritava grupi keele omandamise nõue ning maaelule keskendumine on mõjutanud ja ilmestanud kultuurigeograafia arengut. Nimelt jäi ruraalsete maastike uurimine oma mitmekesisuses kultuurigeograafia põhiliseks uurimisvaldkonnaks. XX sajandi alguse geograafid kirjeldasid detailselt kohalikku arhitektuuri: mil moel ääristati põllud aedadega, milliseid ehitusmaterjale kasutati, kuidas erinesid piirkonniti nt adratüübid jne. Peale uurimistulemuste kaardistamise ei osatud esialgu kokku kuhjatud teabega midagi peale hakata. Järeldus, et mingi piirkond erineb naaberpiirkonnast seetõttu, et selle kultuur on erinev, on ju mittemidagiütlev (Claval 2001: 127). Pealegi on pidevalt muutuv kultuur dünaamiline, seetõttu vanasid uurimistulemused kiiresti. Kokkuvõtvalt, XX sajandi esimese poole kultuurigeograafide peamised valdkonnad olid: inimese ja keskkonna vaheline suhe, mida uuriti maastiku kaudu; põllumajandusliku ja muu tehnika päritolu ning levik; materiaalse kultuuri piirkondlikud varieerumised.

Kultuurigeograafia mõõn ja humanistliku geograafia tõus

1950. aastatel geograafiasse jõudnud kvantitatiivne pööre nõrgendas kultuurigeograafia tähtsust institutsionaalses geograafias. Statistilisi meetodeid ei olnud maapiirkondade detailsel uurimisel võimalik rakendada. Geograafia põhiküsimuseks sai üldistatud loogika sotsiaalsete ja majanduslike aspektide ruumilisusest ning üksiknähtuste kirjeldamine ja kaardistamine ei pakkunud selles kontekstis huvi (Claval 2001: 128). Mitmed tolaeagsed geograafid tunnetasid vajadust leida väljapääs kultuuri ja keskkonna problemaatika uurimisel tekkinud metodoloogilisele probleemile, mis seisnes lihtsakoelises kirjeldamises ja statistiliste meetodite mitterakendatavuses. Nii tekkiski vastureaktsioonina 1970. aastatel humanistlik geograafia – uudne lähenemine, mis uuris inimese teadlikkust, algatuslikkust (*agency*), teadvust ja loovust. Humanistlik geograafia kritiseeris positivistlikke lähtekohti geograafias ning keskendus koha, maastiku ja ruumi kogemisele ja sotsiaalsele loomele (Gregory 2000: 361–362). Võeti üle humanitaar- ja sotsiaalteaduste meetodeid, mis geograafias omavahel tihedalt põimusid. Humanitaaria valdkonnas paelus geograafe enim kirjandusteooria ja ajalugu koos neile omaste meetoditega. Sotsiaalteadused lisasid humanistlikku geograafiasse uurimisainese teoreetilise mõtestamise. Sotsiaalteadusliku lähenemise esindajad pidasid oluliseks esitada empiirilise andmestiku juurde mõistelisi raamistikke ja meetodite täpseid kirjeldusi ning seletusi. Humanistlik geograafia eristus kultuurigeograafiast eelkõige selle poolest, et tolaeagsed humanistliku suuna esindajad ei soovinud end samastada kultuurigeograafiaga, mida seostati sauerlike arusaamadega (Price, Lewis 1993).

Tuntuimate humanistliku geograafia esindajatena võib välja tuua David Lowenthali (1961, 1985, 1996), Yi-Fu Tuani (1971, 1974, 1991), Nicholas Entrikini (1991) ja Edmunds Bunkše (1999). Viimati nimetatud läti päritolu teadlane on pärvinud kultuurigeograafia ringkondades tähelepanu autobiograafilises žanris kirjutatud raamatuga „Geograafia ja elukunst” (Bunkše 2004), mis käsitleb autori elu kulgu läbi maastike, samal ajal neid mõtestades. Humanistliku geograafia suund sulandus kultuurigeograafia uutesse vooludesse 1980. aastatel.

Uus kultuurigeograafia ja kultuuriline pööre

Saueri laadis traditsioonilise kultuurigeograafia kriitika (mille põhimõisted *kultuur* ja *maastik* olid ammendatud ja teaduse arengule jalgu jäänud) pani aluse suunale, mida siiani nimetatakse uueks kultuurigeograafiaks. Inspireerituna briti kultuuriuuringutes viljeldud sotsioloogilisest kriitikast huvitas briti geograafe 20 aastat tagasi kultuuri geograafilise mõiste esitamine ja taas-esitamine sotsiaalsetes suhetes. „„Uus kultuurigeograafia” on nüüdisaegne, ent samas ajalool põhinev (kuid alati konteksti arvestav ja teoreetiliselt informeeritud); sotsiaalne ja ruumiline (kuid ei ole piiratud üksnes kitsalt defineeritud maastiku problemaatikaga), linlik ja ruraalne; huvitub kultuuri juhuslikust olemusest, domineerivatest ideoloogiatest ja vastupanuvormidest. Uus kultuurigeograafia kinnitab kultuuri kesksust inimese tegutsemises” (Cosgrove, Jackson 1987). Sellisest suunamuutusest tulenevalt on nüüdisaegne kultuurigeograafia (ja inimgeograafia üldiselt) sotsiaal- ja humanitaarteadustega lähemalt seotud kui bioloogia ja maateaduste teooriaga. See on tähendanud inim- ja loodusgeograafia kaugenemist teineteisest ning viinud akadeemilistes institutsioonides geograafiad erinevate teadusvaldkondade alla.

Humanitaar- ja sotsiaalteaduste pöörded ja kriisid tekitasid huvi ja vaidlusi ka kultuurigeograafide seas. Antropoloogias kirgi kütnud representatsioonikriis (Marcus, Fischer 1986) kandus kultuurigeograafiassegi, sest maadeavastuste ja kaardistamisega tegelenud geograafia tegutses tihtipeale kuningliku või ärilise patronaazi all ja oli seetõttu paljuski ideoloogiliselt suunatud ettevõtmine. Just selline kriitiline arusaam kirjelduse mimeetilistest väidetest lõhestas vana ja uue kultuurigeograafia teoreetilisi lähtekohti ja terves geograafias sai uus kultuurigeograafia vastuseks representatsioonikriisile (Duncan, Ley 1993; Ley, Mountz 2001). Geograafiline uurimus koloniaalmaade „teise” loomise poliitikast (*othering*), mis käsitleb rassi, klassi, sugu, seksuaalsust koha, ruumi ja maastiku kaudu, on avardanud arusaamu endiste koloniaalmaade analüüsimisel. Max Quanchi (2004) on kirjeldanud, kuidas XIX sajandi lõpul Austraalia meedias laialt levinud Paapua elanike fotod mõjutasid austraallaste suhtumist Paapuaesse, kui see territoorium anti aastail 1902–1906 Briti impeeriumi alt Austraalia kontrolli alla. Fotode analüüsist järeldub, et Paapua elanikud olid austraallaste jaoks huvitavad, eksootilised. Austraalia võim Paapua üle tähendas tsivilisatsiooni toomist Paapuaesse ning töötas Austraaliale majanduslikku kasu.

Representatsioonikriisiga sõlmub geograafias teine oluline muutus – kultuuriline pööre. 1990. aastate alguses avastasid geograafid enda jaoks, et kultuur pole vaid ettearvamatute ja sõltumatute ühiskonda mõjutavate jõudude

kogum, vaid viis, kuidas inimgrupid mingites sotsiaalsetes, majanduslikes ja poliitilistes oludes käituvad (Kaur, Palang 2005). See uus lähenemine tõi geograafiasse tähenduse, identiteedi ja representatsiooni problemaatika (Valentine 2001a). Kultuurilise pöörde mõju kultuurigeograafiale on seletatud järgmiselt: „Nii epistemoloogiliselt kui ka uute empiiriliste objektide loomest lähtuvalt võib kultuurilist pööret ehk kõige paremini iseloomustada kõrgendatud tähelepanuga keele, tähenduse ja taasesituse rollile” (Barnett 1998: 380, tsit Valentine 2001b: 167, vrd Mitchell 2000). Kultuurilise pöördega geograafias hakati huvituma sellest, kuidas keel mõjutab arusaamist ruumist. Tuan (1991) rõhutab keele metafoorilist võimu koha tähenduste loomes. Jussi Jauhiainen (2003) leiab, et keel on uurijate põhiinstrument maastike uurimisel, ning seetõttu on maastiku ühtne mõistmine maailma eri paigust pärinevate teadlaste jaoks suur väljakutse. Maastik on kultuuripõhine mõiste.² Koos keelega huvitas geograafe teksti semiootiline mõtestamine. Teksti kasutati metodoloogilise abivahendina laiemalt maalide, kaartide, maastike, skulptuuride, arhitektuuri, aga ka sotsiaalsete, majanduslike ja poliitiliste institutsioonide tõlgendamisel. Üle võeti ka kunsti- ja kirjandusteooria mõisteaparatuur ning kohandati seda geograafiale (Cosgrove, Domosh 1993). Kogumik „Maastiku ikonograafia” (Cosgrove, Daniels 1998) on näide maastike representatsioonide uurimisest arhitektuuri, kunsti, kaartide, rituaalide kaudu. Denis E. Cosgrove'i uurimus (1984) maastikust kui maailma vaatamisviisist rõhutas visuaalset ideoloogiat läbi maa ja ühiskonna suhte struktuurilistes formatsioonides. Kultuurigeograafia põhivooluks võibki pidada 1990. aastate uurimusi sellest, kuidas maastik representeerub filmi, religiooni, kodu, rassi, kunsti, poliitika jm kaudu. Viimase aja põnevamaid käsitlusi sel teemal on Veronica Della Dora uurimus Püha Athose mäest (2005). Naisterahvana ei saa autor oma uurimisobjekti külastada ja uuritava maastiku representatsioonid (kohapeal pildistatud fotod) pärinevad kloostrites elavatelt munkadelt, lisaks kasutab ta ajaloolisi allikaid ning suveniire (nt Püha Athose mäge kujutavaid postkaarte, võtmehoidjaid, pastakaid jm).

Kultuurigeograafide huvi kultuuri vastu kandus suure lainena teistesse geograafia valdkondadesse, sest kultuuri oli mõtet uurida geograafias vaid koos majanduse, poliitika, ühiskonna ning keskkonna aspektidega. Võib peaaegu väita, et kultuuriline pööre on mõjutanud tervet inimgeograafiat sedavõrd, et kõik ongi nüüd kultuuriline, nagu on kirjutanud D. E. Cosgrove (2000). Kuid samal ajal on geograafid kultuurilist pööret tugevalt kritiseerinud, sest tähenduse, identiteedi ja representatsiooni uuringute tõttu „ei näe inimgeograafid sotsiaalsete identiteetide ja protsesside väga reaalseid materiaalseid tagajärgi ning ignoreerivad erinevusi majanduse poliitikas ja võimu sotsiaalseid suhteid” (Valentine 2001b: 168, vt ka Duncan, J., Duncan, N. 2004; Castree 2004). Nicholas J. Clifford heidab ette teadlaste nõrka suhestumist reaalsusega, nimetades seda akadeemiliseks moeparaadiks, „kus geograafid „ajavad lihtsalt oma asja”, sest neile meeldib nii” (2002: 433). Tänapäeva kultuurigeograafia kriitiline suund tegelebki sotsiaalsete suhete, inimeste ja materiaalse maailma ning kultuuri ja looduse vaheliste seoste uurimise-

² Vt Olwig (2002) maastiku tähendusest Põhjamaades; Tuan (1971) kodu tähendusest erinevates keeltes. Jones (2003) ning Jones, Daugstad (1997) on Norra näitel rõhutanud vajadust lingvistilise kultuurimaastiku mõiste uurimise järele erinevates akadeemilistes kontekstides. Eestis on sellest kirjutanud nt Kaur, Palang (2005).

ga poliitilises võtmes. Nii uuritakse näiteks keskkonnakatastroofe, pärandiloomet, kultuurilist ebavõrdsust globaliseerivas maailmas ja ka avaliku ruumi ja isikliku ruumi suhteid.

Geograafia tuumikkategoriate loend – koht ja maastik, ruum ja keskkond, avalik ja isiklik – on viimasel ajal täienenud uute kategooriatega, nagu kultuurilise erinevuse loome, kodakondsus ja kuuluvus (Atkinson jt 2005). Oluliseks peetakse teadvustada kultuurigeograafias distsipliinide ülesust teoreetilistes ja metodoloogilistes lähtekohtades, samuti autori positsiooni määramist uurimistöös. Kui 1990. aastatel keskendusid uurimused ruraalsuse, linnalisuse, seksuaalsuse, postkoloniaalsuse, (rahvusliku) identiteedi, turismi, globaliseerumise, kultuuri tarbimise ja maastike temaatika ümber, siis XXI sajandil on keskseks tõusnud küberruum, Interneti tehnoloogiad, religioon, „unustatud” sotsiaalsed grupid (lapsed, vanurid, puuetega inimesed), kehalisus (mitterepresentatsiooni teooria vastandumine representatsioonide uurimisele³), tunnetuslik ruum, visuaalsus. Heaks näiteks tunnetusliku ruumi, visuaalsuse ja kehalisuse käsitlemisest on Steven Pile'i psühogeograafia valdkonda kuuluv raamat „Reaalsed linnad” (2005), mis võrdleb New Orleansi, Londoni ja New Yorgi unistuslikke, unustatud ja emotsionaalseid ruumikujutusi ja -kasutusi. Pile toob välja, kuidas linnaruumis luuakse ja surutakse meile peale unistusi (näiteks ideaalkeha müüvate reklaamide näol); kuivõrd on linn kummituslik ja viirastuslik läbi meid jälgivate salakaamerate, aga ka surma tähistavate monumentide ja mälestustahvlitega; kuidas linnaelanikud elavad realselt välja oma fantaasiaid teatud kontekstides vampiiri rolli asudes. Toimija-võrgustiku teooriat kasutades (*actor network theory*) on mitmed geograafid esitanud väljakutseid antropotsentristlikule maailmavaatele ning väidavad, et inimesed on vaid üks osa subjektide võrgustiku ning meie tegemisi tuleb vaadelda erinevate võrgustike kontekstis (Scott 2004). Näiteks on uuritud kultuurilisi arusaamu GMO-d sisaldavatest juurviljadest või ökotoodete tähendust inimeste ostuharjumustes. Lähedalt on eelmise teemaga seotud ka loomageograafia suund kultuurigeograafias. Philip Howell (2002) on kirjeldanud viktoriaanliku Inglismaa kõrgklassi suhtumist koertesse. Ehkki tänapäeva angloameerika kultuurigeograafias on maastiku-uuringud huvifäärast mõnevõrra taandunud, on elustumas materiaalsete (füüsiliste) maastike uurimine. Siin täiendavad arheoloogia ning kultuurigeograafia teineteist. Samal ajal kui maastikuarheoloogid tunnevad huvi maastiku tunnetuse, võimu ja erinevate tähenduste vastu, huvitub kultuurigeograafia maastike materiaalsusest (Scott 2004).

Kultuurigeograafia Eestis

Eesti kontekstis on kultuurigeograafiast keeruline rääkida, sest inimgeograafia alldistsipliinina ei ole see meil kuigivõrd tuntud. Kultuurigeograafia alla klassifitseeritavate teemadega on tegeldud Eesti geograafias aga küll. Geograafia ajaloole tagasivaatavalt peab kindlasti välja tooma Tartu Ülikooli geograafia kabineti rajaja, soome päritolu professori J. G. Granö huvi nii Eesti loodusruumi kui ka inimese kujundatud sotsiaalruumi uurimise vastu.

³ Vt märksõna *non-representational theory*. – The Dictionary of Human Geography (2000); Lorimer (2005).

Granö püstitatud sihti kodumaa uurimisest ning eesti kultuuri arendamisest on järginud tema õpilased (Kurs 2007), mida ilmestavad kõige paremini maakondlikud koguteosed „Saaremaa” (1934), „Setumaa” (1928) jt. XX sajandi alguses huvitasid Granöt küsimused, mis on teravad ja aktuaalsed ka tänapäeva kultuurigeograafias. Nii näiteks köitis Granöt (1923: 324) taju ja geograafiat ühendav temaatika: „Geograafi päris-ülesande probleemiga intiimimas suhtumises on aga ka küsimused: kas on teiste meeltega (peale nägemise) tajumine omane geograafiale ja kas maateaduses arvestatav maastikulise üksuse *terve*, ka *vaimline*, olemus?” Teine enne Teist maailmasõda Eestis tegutsenud geograaf, keda muuhulgas huvitasid ruumikäsitluse kultuurispetsiifilised aspektid, oli Edgar Kant. Kanti paljutahulise teadustöö hulka saab liigitada ka kultuurigeograafilisi teemasid, näiteks inimese aistiümbrus, linna kultuurimaastiku morfoloogia. Kuigi nõukogude ajal ei olnud inimest ja tema väärtushinnanguid uurivad teadusvaldkonnad soositud, tegelesid Endel Varep ja Jaan Eilart kultuurigeograafiale lähedaste teemadega, avaldades inimese ja keskkonna suhteid käsitlevaid töid populaarteaduslikes ajakirjades. Kultuurigeograafiaga selle angloameerikalikul kujul on Eestis enim tegeleenud Ott Kurs. Tema tööd on keskendunud etniliste vähemuste kirjeldamisele ning nende probleemide valgustamisele (Kurs 2007).

Kui „Inimgeograafia sõnastik” („The Dictionary of Human Geography”, 2000) liigitab kultuurigeograafia tänapäeva üheks kõige elujõulisemaks ja vastuolulisemaks inimgeograafia alldistsipliiniks, millel on pikk teaduslik traditsioon ja nüüdisaegsed väljendusviisid, siis on inimgeograafiat käsitlev kõrgkooliõpik kultuurigeograafiast teisel arvamusel: „Kultuurigeograafia on teaduslikes vooludes suhteliselt nõrgem ja sellega tegeletakse harvem. Seal on veel tunda Saueri traditsioone, suur on ühe konkureeriva voolu, humanistliku geograafia, mõju” (Pragi 2002: 118–119). Geograafia põhivoolu iseloomustavad positivistlikud arusaamad on küsimärgistanud kultuurigeograafia kui teaduse. Geograafia humanistlik esitusviis on leidmas laiemat kõlapinda, kuid selle nõrgem institutsionaalne positsioon viitab osaliselt Eesti geograafia sisemistele enesemääratlusraskustele (geograafia kui loodusteadus), osaliselt aga ka distsipliini nõrgenevale positsioonile ühiskonnas (Peil, Sooväli 2008).

Kultuurigeograafia on nii üldhariduskoolis kui ka ülikooli geograafia õppekavas mõnevõrra esindatud. Üldhariduskooli geograafia ainekava näeb ette kultuuri ja traditsioonide väärtustamist ja hoidmist ning identiteedi kujundamist, kuid geograafiaõpikud ei käsitle neid teemasid kultuurigeograafia võtmes. Ülikooliainena on kultuurigeograafiat õpetatud 1990. aastate keskpaigast alates; algselt tugineti soome-ugri vähemusrahvuste etnogeograafiale ning lähtuti prantsuse kirjeldava kultuurigeograafia ja keskkonnaajaloo traditsioonist; hiljem on keskendutud kultuurigeograafia maastikukäsitlusele (Peil, Sooväli 2008). Sellegipoolest võib rääkida Eesti geograafias viimastel aastatel kultuurilisest pöördest angloameerika geograafianägemuse mõistes: see on süntees kriitilisest, kultuurilisest ja ajaloolisest geograafiast, milles maastikke „loetakse” ja tõlgendatakse kui kultuurivormi. Uurimissuund kätkeb nii traditsioonilisemat kultuuriilmingute ruumilise paiknemise kirjeldamist (nt Pae, Sooväli, Kaur 2008; artiklis on käsitletud kirikutorni kukkede ja ristide levikut Eestis) kui ka (peamiselt visuaalsete) kuvandite analüüsi rolli maastike kujundamisel ja kohatunde tekkimisel Eesti

väikesaarte, Saaremaa ja maakondlike väärtuslike maastike loomeprotsessi näidetel (Peil 1999, 2005, 2006; Kaur, Palang, Sooväli 2004; Pae, Kaur 2004; Palang, Sooväli 2001, 2004; Sooväli, Külvik, Palang 2008; Palang jt 2005). Samal ajal on ruumiline pööre Eesti humanitaarteadustes 1990. aastate lõpus laiendanud huvi eelkõige kultuurigeograafia vastu. Peamisteks uurimisteemadeks on kohalooma, looduse ja kultuuri suhted maastikus ning linnade tajumine ja kujutamine.

Kokkuvõtteks

Kultuurigeograafial on olnud geograafiadistsipliinis alati kindel koht, kuid pärast kultuurilisi ja ruumilisi pöördeid sotsiaal- ja humanitaarteadustes on kultuurigeograafia tähtsus tõusnud. Kultuurigeograafia lähtekohaks on XX sajandi alguse Berkeley koolkonna huvi inimese ja keskkonna suhte ning materiaalse kultuuri ja maastiku tõlgendamise vastu. Maastikuajaloo ja -antropoloogia teooriate rakendamine oli olemuselt interdistsiplinaarne ja sellesuunalised uurimused jätkuvad ka tänapäeval (Cosgrove 2000). 1980. aastate kodusõda distsipliini sees mõtestas kultuurigeograafia teoreetilised lähtekohad ümber: kaugeneti geograafia loodusteaduslikkusest ning lähene ti humanitaar- ja sotsiaalteadustele. Nüüdisaegse kultuurigeograafia tugevuseks võib kindlasti pidada distsipliinide ülesust nii teoreetilises kui ka metodoloogilises plaanis. Kuigi kultuurigeograafia laiahaardelisust on ka kritiseeritud, nähes selles geograafia uurimisainese ja identiteedi nõrgestamist, kütkestab kultuurigeograafia üha enam teisi distsipliine, sest ühendab ideed ja ettekujutused materiaalse maailmaga.

Kirjandus

- Atkinson, D., Jackson, P., Sibley, D., Washbourne, N. (eds.) 2005. Cultural Geography. A Critical Dictionary of Key Concepts. London: I. B. Tauris.
- Barnett, C. 1998. The cultural turn: fashion or progress in human geography? – *Antipode*, kd 30, lk 379–394.
- Bunkš, E. V. 1999. God, Thine Earth is Burning: Nature Attitudes in the Latvian Drive for Independence. – *Nature, Culture, Identity*. Ed. by A. Buttimer, L. Wallin. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Bunkš, E. V. 2004. *Geography and the Art of Life*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Castree, N. 2004. Old News. Representation and Academic Novelty. – *Environment and Planning*, kd 36, lk 469–480.
- Claval, P. 2001. The cultural approach and geography – the perspective of communication. – *Norsk Geografisk Tidsskrift*. Norwegian Journal of Geography, kd 55, lk 126–137.
- Clifford, N. J. 2002. The future of geography: when the whole is less than the sum of its parts. – *Geoforum*, kd 33, lk 431–436.

- Cosgrove, D. E. 1984. *Social Formation and Symbolic Landscape*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Cosgrove, D. E. 2000. *Cultural Landscape*. – *The Dictionary of Human Geography*. 4th ed. Ed. by R. J. Johnston, D. Gregory, G. Pratt, M. Watts. Oxford: Blackwell, lk 138–141.
- Cosgrove, D. E., Daniels, S. (eds.) 1998. *The Iconography of Landscape. Essays on the Symbolic Representation, Design and Use of Past Environments*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cosgrove, D. E., Domosh, M. 1993. *Author and Authority. Writing the New Cultural Geography. – Place/Culture/Representation*. Ed. by J. Duncan, D. Ley. London–New York: Routledge, lk 25–39.
- Cosgrove, D. E., Jackson, P. 1987. *New Directions in Cultural Geography. – Area*, kd 19, lk 95–101.
- Della Dora, V. 2005. *Geographies of the Holy Mountain. Post-Byzantine and Western Representations of the Monastic Republic of Mount Athos*. University of California, Los Angeles. Doktoriväitekiri.
- Duncan, J. S., Duncan, N. G. 2004. *Culture Unbound. – Environment and Planning*, kd 36, lk 391–403.
- Duncan, J. S., Ley, D. (eds.) 1993. *Place/Culture/Representation*. London: Routledge.
- Entrikin, J. N. 1991. *The Betweenness of Place. Towards a Geography of Modernity*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Granö, J. G. 1923. *Maastik ja ümbrus. – Loodus*, kd 6, lk 321–325.
- Gregory, D. 2000. *Humanistic geography. – The Dictionary of Human Geography*. 4th ed. Ed. by J. R. Johnston, D. Gregory, G. Pratt, M. Watts. Oxford: Blackwell, lk 361–364.
- Howell, P. 2002. *A Place for the Animal Dead: Pets, Pet Cemeteries and Animal Ethics in Late Victorian Britain. – Ethics, Place and Environment*, kd 5, lk 5–22.
- Jauhainen, J. 2003. *Learning from Tartu – Towards Post-postmodernism Landscapes. – Landscape Interfaces. Cultural Heritage in Changing Landscapes*. Ed. by H. Palang, G. Fry. Boston–Dordrecht–London: Kluwer Academic Publishers, lk 395–406.
- Jones, M. 2003. *The Concept of Cultural Landscape. Discourse and Narratives. – Landscape Interfaces. Cultural Heritage in Changing Landscapes*. Ed. by H. Palang, G. Fry. Boston–Dordrecht–London: Kluwer Academic Publishers, lk 21–53.
- Jones, M., Daugstad, K. 1997. *Usages of the 'Cultural Landscape' Concept in Norwegian and Nordic Landscape Administration. – Landscape Research*, kd 22, nr 3, lk 267–281.
- Kaur, E., Palang, H. 2005. *Inimmõjuga maastikest. – Eesti looduskultuur. Toim T. Maran, K. Tüür. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum*, lk 363–378.
- Kaur, E., Palang, H., Sooväli, H. 2004. *Landscapes in change – opposing attitudes in Saaremaa, Estonia. – Landscape and Urban Planning*, kd 67, lk 109–120.
- Kurs, O. 2007. *Maateadusest Eestis. Geograafiast ja geograafidest 20. sajandil. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus*.
- Ley, D., Mountz, A. 2001. *Interpretation, representations, positionality: issues in field research in human geography. – Qualitative Methodologies for Geog-*

- raphers. *Issues and Debates*. Ed. by C. Dwyer, M. Limb. London: Arnold, lk 234–251.
- Lorimer, H. 2005. Cultural geography: busyness of being 'more-than-representational'. – *Progress in Human Geography*, kd 29, nr 1, lk 83–94.
- Lowenthal, D. 1961. *Geography, experience, and imagination: towards a geographical epistemology*. – *Annals of the Association of American Geographers*, kd 51, lk 214–260.
- Lowenthal, D. 1985. *The Past is a Foreign Country*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lowenthal, D. 1996. *The Heritage Crusade and the Spoils of History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marcus, G., Fischer, M. M. J. 1986. *Anthropology as Cultural Critique. An Experimental Moment in Human Sciences*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mitchell, D. 2000. *Cultural Geography. A Critical Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Olwig, K. R. 2002. *Landscape, Nature and the Body Politic. From Britain's Renaissance to America's New World*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Pae, T., Kaur, E. 2004. Religious places – changing meanings. The case of Saaremaa Island, Estonia. – *European Rural Landscapes. Persistence and Change in a Globalizing Environment*. Ed. by H. Palang, H. Sooväli, M. Antrop, G. Setten. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, lk 123–136.
- Pae, T., Sooväli, H., Kaur, E. 2008. Landmarks of Old Livonia. Church Towers, Their Symbols and Meaning. – *Geojournal* [ilmumas].
- Palang, H., Sooväli, H. 2001. *Maastik: loodus ja kultuur. Maastikukäsitlusi Eestis*. Publications Instituti Geographici Universitatis Tartuensis. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Palang, H., Sooväli, H., Printsman, A., Peil, T., Kaur, E., Lang, V., Kõnsa, M., Külvik, M., Alumäe, H., Sepp, K. 2005. Püsivad ja muutuvad maastikud Eestis: kultuurigeograafiline käsitlus. – *Akadeemia*, nr 10, lk 2209–2227.
- Peil, T. 1999. *Islescapes. Estonian Small Islands through Three Centuries*. Stockholm Studies in Human Geography 8. Stockholm: Almqvist and Wiksell International.
- Peil, T. 2005. Estonian Heritage connection – People, Past and Place: the Pakri Peninsula. – *International Journal of Heritage Studies*, kd 11, lk 57–69.
- Peil, T. 2006. Map of Meaning – Landscapes on the Maps and in the Mind – Discovering Paldiski. – *Norsk Geografisk Tidsskrift. Norwegian Journal of Geography*, kd 60, lk 110–122.
- Peil, T., Sooväli, H. 2008. Eesti sotsiaalgeograafia: taasavastatud vana? – *Akadeemia* nr 6, lk 1182–1211.
- Pile, S. 2005. *Real Cities. Modernity, Space and Fantasmagories of City Life*. London: Sage.
- Pragi, U. 2002. *Sissejuhatus inimgeograafiasse. Loengud I õppeaasta geograafidele*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Price, M., Lewis, M. 1993. The Reinvention of Cultural Geography. – *Annals of the Association of American Geographers*, kd 83, nr 1, lk 1–17.
- Quanchi, M. 2004. *The Power of Pictures. Learning-by-looking at Papua in*

- Illustrated Newspapers and Magazines. – Australian Historical Studies, kd 123, lk 37–53.
- Saaremaa. Maadeteaduslik, majanduslik ja ajalooline kirjeldus. Toim A. Luha, L. Blumfeldt, A. Tammekann. Tartu: Postimees, 1934.
- Sauer, C. O. 1925. The Morphology of Landscape. – University of California Publications in Geography, kd 2, nr 2, lk 19–53.
- Scott, H. 2004. Cultural Turns. – A Companion to Cultural Geography. Ed. by J. S. Duncan, N. C. Johnson, R. Schein. Oxford: Blackwell, lk 24–38.
- Setumaa. Maadeteaduslik, tulunduslik ja ajalooline kirjeldus. Toim A. Tammekann, E. Kant, J. V. Veski. Tartu: Postimees, 1924.
- Sooväli, H. 2004. Saaremaa Waltz. Landscape Imagery of Saaremaa Island in the 20th Century. Dissertationes geographicae Universitatis Tartuensis 21. Tartu: Tartu University Press.
- Sooväli, H., Külvik, M., Palang, H. 2008. Imagined Estonia. Nature and Rurality on Banknotes. – The Geographical Review [ilmumas].
- The Dictionary of Human Geography. 4th ed. Ed. by J. R. Johnston, D. Gregory, G. Pratt, M. Watts. Oxford: Blackwell, 2000.
- Tuan, Y.-F. 1971. Geography, Phenomenology, and the Study of Human Nature. – Canadian Geographer, kd 15, nr 3, lk 181–192.
- Tuan, Y.-F. 1974. Topophilia. A Study of Environmental Perception, Attitudes, and Values 1974. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Tuan, Y.-F. 1991. Language and the Making of Place. A Narrative-Descriptive Approach. – Annals of American Geographers, kd 81, nr 4, lk 684–696.
- Valentine, G. 2001a. At the Drawing Board. Developing a Research Design. – Qualitative Methodologies for Geographers. Issues and Debates. Ed. by C. Dwyer, M. Limb. London: Arnold, lk 41–55.
- Valentine, G. 2001b. Whatever happened to the social? Reflections on the „cultural turn” in British human geography. – Norsk Geografisk Tidsskrift. Norwegian Journal of Geography, kd 55, nr 3, lk 166–173.

Cultural Geography

Keywords: cultural geography, Berkeley school, humanistic geography, anglo-american method, actor network theory, Estonia

Cultural geography as a subfield in human geography focuses on the performance of cultures in space and takes interest in both material and non-material subject fields. Cultural geography concentrates on distribution (where things are and why), ways of life, systems of meaning, questions of practice; and notions of power. In this article I discuss the multiple directions of cultural geography in the context of the traditions of Anglo-American geography and human sciences and expand on the historical development and primary characteristics of Estonian cultural geography.

The American geographer Carl O. Sauer is traditionally considered as the founder of cultural geography. For decades, Sauer and the Berkeley school kept the research focus of cultural geography solely on material culture and its physical manifestations. Determining the spread of various material phenomena and

practices in space (i.e. the mapping of farmsteads, the spread of certain farm types, agricultural sowing techniques, the domestication of plants and animals, etc.) became the main concern of the discipline. In all, the main agenda of cultural geography during the first half of the 20th century comprised the following topics: human-environment relationships, which were studied via landscapes; the origin and spread of agricultural and other techniques; the regional varieties of material culture on planet Earth.

The qualitative turn that reached geography in the 1950s weakened the position of cultural geography in institutional geography. A number of geographers of the time attempted to find a solution to the methodological issues in researching culture and environment by resorting to simple descriptions and avoiding the application of statistical methods. Thus in the 1970s there evolved a new, counter-reactionary branch called humanistic geography – a new approach that studied human awareness, agency, consciousness and creativity. Among the most famous representatives of humanistic geography there should be named Lowenthal, Tuan, Entrikin and Bunkše. Humanistic geography achieved a much-earned breakthrough in geography and was integrated into the new directions of cultural geography in the 1980s.

Criticism against the Sauerian traditional cultural geography with its exhausted core terms of „culture” and „landscape” that had been getting in the way of science for decades initiated the emergence of a new direction in cultural geography that is even now called „new” cultural geography. „New ” cultural geography is a school of thought that asserts the centrality of culture in human affairs and is interested in the contingent nature of culture, in dominant ideologies and in forms of resistance to them. Due to this change in direction, modern cultural geography is more closely connected with social and human sciences rather than with biology or geography. The strength of cultural geography, both in the theoretical and methodological sense, lies in its interdisciplinary nature, even though its wide scope has also been criticized for diluting the subject matter of geography. At the same time, cultural geography intrigues other disciplines as it links ideas and images with the material world.

Helen Sooväli (b. 1974), PhD in geography, University of Tartu, senior researcher in cultural geography at the Estonian Institute of Humanities, Tallinn University, helen.soovali@tlu.ee